

Teória a prax pedagogiky voľného času

Mária Kouteková

Anotácia: Príspevok sa zaoberá ponímaním pedagogiky voľného času v systéme vysokoškolského vzdelávania, jej významom a potrebou v praktickej realizácii.

Kľúčové slová: pedagogika voľného času, systém a vnútorná štruktúra pedagogiky voľného času, predmet skúmania

Annotation: This report is concerning leisure time pedagogy understanding academic education, relevant meaning and demand in practical realization.

Key words: leisure time pedagogy, object of research, leisure time pedagogy system and structure layout

Úvodom

V súčasnosti dochádza v Slovenskej republike k renesancii pojmu „voľný čas a pedagogika voľného času“. Ide o systémové riešenie voľnočasovej problematiky v teoretickom spracovaní ako aj v jej praktickej realizácii. Na základe analýzy doterajších výsledkov výskumov a skúseností z trávenia voľného času detí a mládeže bola vypracovaná *Koncepcia výchovy vo voľnom čase detí a mládeže z hľadiska jej ďalšieho perspektívneho vývoja*. Koncepcia nadväzuje na problematiku voľnočasovej výchovy, ktorá je zahrnutá v Charte výchovy pre voľný čas, v Národnom programe výchovy a vzdelávania v Slovenskej republike v Správe slovenského výboru UNICEF, v Správe o stave práce s deťmi a mládežou vo voľnom čase v Slovenskej republike, ako aj v Koncepcii štátnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži (podľa Kratochvílovej, 2004, s. 68).

Cieľom Koncepcie bolo definovať potreby a optimálne podmienky pre kvalitnú výchovno-vzdelávaciu a odbornoprofesionálnu prípravu detí a mládeže, ich začleňovanie do pracovno-spoločenského života a na podporu rozvoja osobnostných vlastností a talentu detí a mládeže v škole a mimo nej. Koncepcia stanovila strategické ciele a základné princípy štátnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži v Slovenskej republike do roku 2007. Medzi ciele štátnej politiky sa dostala podpora vytvárania podmienok na využívanie voľného času, oddychu a zábavy, zabezpečovanie lepších podmienok na formálne a neformálne vzdelávanie detí a mládeže, poskytovanie väčšieho množstva finančných prostriedkov mimoškolským vzdelávacím inštitúciám a občianskym združeniam detí a mládeže so súčasným ich efektívnym využitím, podpora spolupráce všetkých činiteľov podieľajúcich sa na voľnočasovej výchove.

V zmysle týchto dokumentov a skúseností z trávenia voľného času detí a mládeže kompetentné orgány a zariadenia v Slovenskej republike sústreďujú pozornosť najmä na tieto úlohy:

- vymedziť ciele a obsahové zameranie a prostriedky výchovy vo voľnom čase detí a mládeže ako prostriedku prevencie, terapie a reedukácie;
- abstrahovať problémy v súvislosti s narastaním sociálno-patologických javov mládeže a vypracovať prognostické preventívne opatrenia na minimalizovanie týchto javov;
- skvalitniť koordináciu a spoluprácu všetkých výchovných činiteľov (zariadení, organizácií, združení, spolkov) pôsobiacich vo voľnom čase detí a mládeže;
- finančne a morálne oceňovať výchovných pracovníkov, ktorí sa angažujú a dosahujú pozitívne výsledky vo výchove detí a mládeže vo voľnom čase.

S realizáciou uvedených, ale aj ďalších priorít súvisí aj vznik a rozvoj pedagogiky voľného času. Jej význam a potreba ako vedy neustále vzrastá, aj keď v súčasnosti ešte stále nie je docenená. Rozvoj pedagogiky voľného času bol vyvolaný zložitými procesmi a zmenami v našej spoločnosti v devädesiatych rokoch minulého storočia (prelomový rok 1989). Transformačný a diferenciacný proces zasiahol aj sféru voľného času.

Východiská pre rozvoj pedagogiky voľného času a plnohodnotné trávenie voľného času

- Demokratizácia, rastúci rozsah voľného času umožňuje vytvárať relatívne rovnaké šance pre každú vekovú populáciu.
- Dochádza k vnútornej diferenciacii voľného času, ktorá sa prejavuje v rozsahu, obsahu a prostriedkoch realizácie.
- Prehlbujú sa kontrasty v disponovaní s voľným časom, pribúdajú jedinci frustrovaní nedostatkom voľného času, ale aj takí, ktorých charakterizuje nadbytok voľného času, čo spôsobuje celý rad spoločenských problémov, vznik sociálno-patologických javov.
- V obsahu sa diferenciacia prejavuje na jednej strane pasívnym ničnerobením, konzumným trávením voľného času, ako aj aktivitami s krajným vypatím fyzických a psychických síl.
- Výrazný je posun v spôsoboch trávenia voľného času – od spontánnych a prirodzených foriem k exkluzívnym a exotickým formám.
- Komerencializácia rôznorodých foriem trávenia voľného času navodzuje frustráciu z atraktívnosti ponúk a obmedzených finančných možností ich saturovania.
- Dochádza k zmenám v hodnotovom systéme, k destabilizácii pozitívnych hodnôt.

- Trávenie voľného času je ovplyvnené „technizáciou“ spoločnosti, počítačovou technikou, mediálnymi prostriedkami, ktoré vnášajú aj negatívne vplyvy a i.
- V dôsledku týchto faktorov dochádza k novému ponímaniu a prístupom v pedagogike voľného času ako aj v trávení voľného času.

V súčasných pedagogických koncepciách sa stále viac presadzuje obraz celistvej a mnohostranne orientovanej osobnosti, ktorá hľadá zmysel svojho života nielen v učení (v systéme školského vzdelávania), následne v práci (v profesii), ale aj v uspokojovaní individuálnych záujmov v slobodnom voľnom čase.

Priestor voľného času sa stáva viac slobodným a autonómnym, v ktorom ide o neformálnu voľnočasovú výchovu, pedagogicky intervenovanú (inštitucionalizovanú) výchovu v čase mimo vyučovania.

Z hľadiska komplexného pôsobenia činiteľov na rozvoj osobnosti vo voľnom čase zdôrazňujeme aj pôsobenie rodiny, školy, rovesníckych skupín a ďalších činiteľov, ktoré významne ovplyvňujú trávenie voľného času detí a mládeže. Podľa Hofbauera ide o **informálnu a formálnu výchovu** (2004, s. 18–19).

Na tieto, ale i ďalšie okruhy otázok a problémov reaguje i pedagogika voľného času, ktorej genéza súvisí so vznikom výchovno-vzdelávacích zariadení, organizácií, ktoré sa významnou mierou začali podieľať na výchove v mimovyučovacom čase detí a mládeže v päťdesiatych rokoch minulého storočia (napr. domy pionierov a mládeže, PO ČSM, ČSM, školské družiny a školské kluby). Sedlář (1968) uviedol pojem „teória výchovy mimo vyučovania“. V tomto období sa v klasifikácii aplikovaných vied, v systéme pedagogických disciplín vymedzovala teória mimoškolskej a mimotriednej výchovy (Opata, 1980). Kačáni (1979) zaradil problematiku voľného času do mimoškolskej pedagogiky a pedagogiky detskej a mládežníckej organizácie.

Podnety na vymedzenie pedagogiky voľného času ako vedy obsahujú materiály MŠ SR Rozbory a modely výchovy v mimovyučovacom čase v konfrontáciách minulosť, prítomnosť, budúcnosť (Grác a kol., 1991), Národný program výchovy a vzdelávania Konštantín, Milénium a ďalšie dokumenty už aj v európskom kontexte (Kratochvílová, 2004, s. 68). O rozpracovanie a vymedzenie pedagogiky voľného času sa zaslúžili Brindza, Hofbauer, Kominarec, Kratochvílová, Kouteková, Krystoň, Kučera, Masarik, Masariková, Pávková, Spousta, Važanský a iní.

Pedagogika voľného času je aplikovaná disciplína pedagogiky, ktorá sa zaoberá voľnočasovou problematikou v širších súvislostiach:

- Skúma a analyzuje špecifické podmienky neformálnej výchovy (sústava zámerne pôsobiach činiteľov – zariadení, organizácií, združení a i.).

- Skúma a analyzuje špecifické podmienky informálnej výchovy (pôsobenie rodiny, širšieho spoločenského prostredia) v interiorizácii s neformálnou a formálnou výchovou (školské prostredie – rôzne typy a stupne ZŠ, SŠ a VŠ).
- Zaoberá sa kategóriami výchovno-vzdelávacích cieľov, funkciami voľného času, princípmi, obsahovým zameraním a prostriedkami realizácie (spôsob trávenia voľného času, metódy, formy a i.), rozpracúva metodiku záujmových činností.
- Skúma a analyzuje kategóriu vychovávateľov, pedagógov voľného času, animátorov (podľa medzinárodnej terminológie „edukátori“), z hľadiska ich intervencie do voľného času detí, mládeže a dospelých.

Predmetom pedagogiky voľného času je pedagogicky intervenovaný voľný čas (výchova k voľnému času a vo voľnom čase) a neintervenovaný voľný čas, ktorým disponuje jednotlivec alebo skupina („čas pre seba“ bez intervencie výchovných vplyvov). Predmetom skúmania je poznávanie vekových a individuálnych osobitostí, potrieb, schopností, záujmov detí a mládeže.

V teoretickom rozpracovaní pedagogiky voľného času ako vedy sú pre jej ďalší rozvoj významné rôzne prístupy:

1. *z hľadiska veku, pôsobenia na cieľové skupiny a typu zariadenia*
 - a) cieľová skupina – deti: školské kluby detí, školy v prírode
 - b) cieľová skupina – deti a mládež: strediská záujmovej činnosti, centrá voľného času, domovy mládeže, detské domovy, školy s celodennou internátnou starostlivosťou, rehabilitačné centrá, liečebno-výchovné ústavy, špeciálne zariadenia pre zdravotne postihnutých, zariadenia výchovnej prevencie, krízové a diagnostické centrá, reedukačné domovy, prázdninové strediská, resocializačné ústavy, občianske združenia a i.
 - c) cieľová skupina – dospelí: voľnočasové zariadenia v podnikoch, centrá a kluby seniorov, kluby dôchodcov, tvorivé dielne pre postihnutých občanov, galérie, múzeá, strediská kultúry, univerzity tretieho veku, centrá vzdelávania, kondičné, zdravotné a rehabilitačné strediská, kúpeľné domy, liečebná starostlivosť, azylové domy, prázdninové strediská.
2. *z hľadiska organizovanosti a intervencie výchovných vplyvov*
(neorganizovaný a organizovaný voľný čas, informálna a neformálna voľnočasová výchova)
3. *z hľadiska časového – rozsahu voľného času*
(denný, týždenný, víkendový voľný čas, počas sviatkov, prázdnin, dovoleníek)
4. *z hľadiska socio-profesného zaradenia*

(voľný čas žiakov, študentov – podľa typu škôl, zamestnaných – podľa profesie, nezamestnaných, dôchodcov)

5. *z hľadiska obsahového zamerania*

(jednotlivé oblasti záujmovej činnosti – šport, turistika, kultúra, prírodoveda, technika a i.)

6. *z hľadiska stupňa mentálneho, intelektuálneho, kreatívneho rozvoja*

(intaktní, tvoriví, talentovaní, nadaní, narušení, postihnutí, asociálni, spoločensky neprispôsobiví jedinci a skupiny).

Pedagogiku voľného času tvoria disciplíny, ktoré majú relatívne samostatné postavenie, zaoberajú sa špecificky vymedzenou voľnočasovou problematikou v užšom slova zmysle. Zároveň tvoria komplexný celok pedagogiky voľného času. Kominarec (1999, s. 176-177) uvádza tieto disciplíny:

1. **Teória výchovy mimo vyučovania**

(skúma organizačnú štruktúru a systém výchovno-vzdelávacích zariadení, organizácií pôsobiacich v čase mimo vyučovania, vymedzuje proces VMV, jej cieľ, obsahové zameranie, prostriedky realizácie, osobnosť vychovávateľa a i.)

2. **Metodika výchovy mimo vyučovania**

(tvorí súbor metodík záujmovej činnosti, skúma a analyzuje súbor metód a foriem v rôznych voľnočasových zariadeniach)

3. **Dejiny pedagogiky voľného času**

(skúmajú históriu vzniku voľného času ako hromadného spoločenského javu, výchovy mimo vyučovania, históriu jednotlivých zariadení, analyzujú rôzne myšlienkové názory na voľný čas v spoločenských, politických a výchovno-vzdelávacích systémoch)

4. **Teória výchovnej činnosti v detských a mládežníckych organizáciách**

(história, zameranie činnosti, formy a metódy práce)

5. **Teória riadenia výchovy mimo vyučovania a základy manažmentu pedagogiky voľného času**

(problematika riadenia, systém a princípy riadenia, stupne a metódy riadenia v práci vychovávateľov a pedagógov voľného času – riadiacich pracovníkov)

6. **Metodológia a výskum pedagogiky voľného času**

(zaoberá sa metodologickými otázkami, vymedzením a používaním výskumných metód vo voľnočasovej problematike)

Kryštoň (2003, s. 36) považuje za funkčné zachovať túto štruktúru pedagogiky voľného času, ale terminologicky a obsahovo jednotlivé časti modifikovať.

K tejto klasifikácii sa aj my prikláňame a vychádzame z nej aj pri príprave

vychovávateľov a pedagógov voľného času na Pedagogickej fakulte UMB v Banskej Bystrici. V systéme vysokoškolského vzdelávania sú tieto disciplíny začlenené do učebných plánov a študijných programov *bakalárskeho štúdia v odbore Vychovávateľstvo*, v ktorom základ tvorí: teória výchovy mimo vyučovania, metodika záujmových činností, teória výchovnej činnosti v detských a mládežníckych organizáciách a teória riadenia výchovy mimo vyučovania. V odbore *Pedagogika voľného času magisterského štúdia* tvorí teoretický základ pedagogika voľného času, dejiny pedagogiky voľného času, základy manažmentu a metodológia pedagogiky voľného času.

Pedagogika voľného času v teoretickom základe, v systéme pedagogických disciplín tvorí východisko aj pre uplatňovanie takých modernizačných prístupov k voľnočasovej výchove, akými sú *konceptia otvorenej školy, výchova animáciou, zážitková výchova, terénna práca (streetwork)*.

Naše dlhoročné skúsenosti na PF UMB v Banskej Bystrici, ako aj súčasná doba potvrdzuje, že študenti v bakalárskom a magisterskom štúdiu majú veľký záujem uplatniť sa po absolvovaní štúdia aj v zariadeniach, ktoré ovplyvňujú voľnočasovú výchovu detí a mládeže. Preto reagujeme na nové prístupy k voľnému času detí, mládeže a dospelých a pripravujeme študijný odbor Animátor voľného času. Profil absolventa v tomto odbore vymedzuje veľmi široké uplatnenie v praxi.

Záverom

Z uvedeného vyplýva, že pedagogika voľného času má významné postavenie v systéme pedagogických disciplín, v systéme vysokoškolského vzdelávania, z čoho vyplýva potreba naďalej túto vedu rozvíjať, pretože aj profesia pedagóga voľného času si vyžaduje pedagogicko-psychologickú spôsobilosť a odbornú pripravenosť. Naša spoločnosť by mala tiež prijať účinné opatrenia na zlepšenie spoločenského postavenia vychovávateľov, pedagógov voľného času, ich adekvátneho finančného ohodnotenia a ekonomického zabezpečenia neformálnej voľnočasovej výchovy.

Literatúra

- GRÁC, J., a kol. *Rozbory a modely výchovy v mimovyučovacom čase v konfrontáciách minulosť, prítomnosť, budúcnosť*. Bratislava, 1991.
- HOFBAUER, B. *Deti, mládež a voľný čas*. Praha: Portál, 2004.
- KAČÁNI, V. *Úvod do pedagogiky*. Bratislava: SPN, 1979.
- KOMINAREC, I. Quo vadis výchova. In *Zborník z teoreticko-metodického seminára „Poslanie výchovy v kontexte globálnych zmien.“* Bratislava: Iuventa, 1999.
- KRATOCHVÍLOVÁ, E. *Pedagogika voľného času. Výchova mimo vyučovania v pedagogickej teórii a praxi*. Bratislava: UK, 2004.
- KRYSTOŇ, M. *Edukácia detí a mládeže vo voľnom čase*. Acta Universitatis Mathiae Belii. Banská Bystrica, 2003.
- KOUTEKOVÁ, M. *Osobnosť vychovávateľa v systéme výchovy mimo vyučovania*. Banská Bystrica: PF UMB, 2003.

OPATA, R. *Teória a prax mimoškolskej výchovy*. Bratislava: SPN, 1980.
ŠEDLÁŘ, R. *K teorii a praxi výchovy mimo vyučování*. Praha: SPN, 1968.

KOUTEKOVÁ, M. Teória a prax pedagogiky voľného času. *Pedagogická orientace* 2006, č. 4, s. 53–59. ISSN 1211-4669.

Autorka: Doc. PaedDr. Mária Kouteková, CSc., Pedagogická fakulta UMB,
katedra pedagogiky, Ružová 13, 974 11 Banská Bystrica,
mkoutekova@pdf.umb.sk